

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
ասպիրանտների և հայցորդների
նստաշրջանի
նյութերի ժողովածու

1(1) 2018

Երևան - 2018

Հրատարկության է երաշխավորել Երևանի պետական
համալսարանի գիտական խորհուրդը

Գլխավոր խմբագիր՝
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Ղազինյան

Խմբագրակազմ՝

*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբրուզյան*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիրանդյան*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Գ. Բ. Դանիելյան*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Ս. Հայկյանց*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Ստեփանյան*
*իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան*
*իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Ս. Գ. Մեղրյան*

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
Երևանի պետական
համալսարան

Խմբագրության հասցեն՝
ՀՀ, 0025, Երևան,
Ալեք Մանուկյան 1,
ԵՊՀ իրավագիտության
ֆակուլտետ:
Հեռ.՝ 060-71-02-43

Էլ. կայք՝ publications.yasu.am
publishing.yasu.am

Խմբագրությունը կարող է
հրապարակել նյութեր՝
համամիտ չլինելով
հեղինակների
տեսակետներին:

e-mail: law@yasu.am

Տպագրական 24.25 մամուլ:

Տպաքանակը՝ 100
Հանձնված է շարվածքի՝
15.01.2018
Հանձնված է տպագրության՝
20.04.2018

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Varser Karapetyan

CURRENT TENDENCIES OF ECONOMIC, SOCIAL
AND CULTURAL RIGHTS 6

Կարեն Ամիրյան

ՕՐԵՆՍԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ 16

Հարությունյան Հայկ

ՀՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՁԵՎԻ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ ՀՀ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈ . 28

Ռոզա Աբաջյան

ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՁԵՎԵՐԻ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ
ՆՈՐ ԴԱՐԱՇՐՁԱՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՄԻՏՔԸ 42

Կարեն Հակոբյան

ԼՍՎԱԾ ԼԻՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏՇԱՃ
ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՂԱԴՐԱՏԱՐԸ 54

Սոսն Բարսեղյան

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱՑՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 71

Արմինե Դանիելյան

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ
ԵԶՐՈՒԹԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 84

Լիլիթ Մելիքսեթյան

ՀԱՆՐԱՔՎԵԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ
ԱՄՐԱԳՐՈՒՄՆ ՈՒ ԿԱՅԱՅՈՒՄԸ 1991-1995 ԹԹ..... 96

Տարևիկ Նահապետյան

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՊԱՀԱՆՁՆԵՐԻ
ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ
ՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 112

Գևորգ Պողոսյան

ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՈՒՄ ՍՏԱՅՎՈՂ ԳՈՒՄԱՐԻ
ԲԱՇԽՄԱՆ ԱՐԳԵԼՔԻ ՈՐՈՇ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐ 130

Մովսես Խաչատրյան

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ՄԵՐԺՈՒՄԸ ՕՐԵՆՔՈՎ
ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ ՀԻՄՔԵՐՈՎ..... 147

Արամ Ղափամանյան

ՍՊԱՌՈՂԱԿԱՆ ԼԻԶԻՆԳԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ 162

Շուշանիկ Ղուկասյան

ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ
ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ ՀԱՄԱՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ
ԿՐՈՂ ԱՆՁԻՆՔ 177

Անի Մուրաֆյան

ԿԵՂԾ ԵՎ ՇԻՆԾՈՒ ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐԻ ԱՆՎԱՎԵՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՊԱՀԱՆՋ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԵԼՈՒ
ԿՈՂՄԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓՈՎՄԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԸ..... 193

Ռուբինա Պետրոսյան

ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄՆԱՅԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ
ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՈՉ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ ԵՎ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ 208

Տաթևիկ Գևորգյան

ՊԱՏԻԺ ՆՇԱՆԱԿԵԼՈՒ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒ-
ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ 233

Նունե Հայրապետյան

ՊՐՈԲԱՑԻՈՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՓՈՐՁԸ ԵՎ ՀՀ-ՈՒՄ. ԴՐԱ
ՆԵՐԴՐՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ 247

Լիանա Եղիզարյան

ՊԱՏԻԺԸ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ՉԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԵՂԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ 261

Սրբուհի Գայան

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՆԵՐԴՐՄԱՆ
ՆՊԱՏԱԿԱՀԱՐՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ-ՈՒՄ 275

Լիլիթ Պետրոսյան

ԳՈՐԾԻ ՓԱՏՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՆ Ի ՊԱՇՏՈՆԵ
ՊԱՐԶԵԼՈՒ ("EX OFFICIO") ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ..... 287

Անի Միքայելյան

ՄԻՍՅԱՆՑ ՀԵՏ ԿԱՊԿԱԾ ԳՈՐԾԵՐԻ ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ
ՏԵՍԱԿ 299

Անի Դանիելյան

ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՆԱԽՆԱԿԱՆ
ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ
ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՐԱՇԽԻՔ 321

Առնոլդ Վարդանյան

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ
ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ԱՆՄԵՂՍՈՒՆԱԿ ԱՆՁԱՆՑ
ՍԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱ-
ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 336

Էմմա Ավագյան

ԽՈՇՏԱՆԳՄԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ..... 352

Նազելի Թովմասյան

ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ 368

Ռոմելա Մանուկյան

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ ԳՏՆՎՈՂ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
ԲԱԶԱՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒ-
ԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ..... 380

**ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱՑՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Մինչ 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին հանրաքվեով ընդունված *Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխությունները, սոցիալական իրավունքների նորմերի կիրառման պրակտիկան առանձնանում էր ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական երանգներով ուղեկցվող իրավակիրառ էական առանձնահատկություններով, որոնք որոշակի չափով նկատի են ունեցվել սահմանադրական փոփոխությունների համատեքստում: Միաժամանակ, նշված հարցադրման տեսանկյունից հարկ է նկատել, որ սահմանադրական նորմերն ինքնին ի գորու չեն հաղթահարելու այդ ոլորտում առկա հիմնախնդիրները, և հաջողությունը մեծ չափով թելադրված է ինչպես ընթացիկ օրենսդրական լուծումներով, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայի հիմքում դրված իրավական մշակույթով:*

Նախ, անդրադառնանք խնդրին առնչվող դատական պրակտիկայի համապատասխան նյութերին: Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանը իր թիվ ՎԴ2/0584/05/13 վարչական գործով² բավարարել է Մայիս Հակոբյանի պահանջը՝ անվավեր ճանաչել տարիքային արտոնյալ կենսաթոշակ նշանակելը մերժելու մասին Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության սոցիալական ապահովության պետական ծառայության մերժման գրությունը և պարտավորեցնել սոցիալական ապահովության բաժնին նշանակելու մասնակի կենսաթոշակ: Վճռաբեկ դատարանը պահանջի բավարարման հիմքում դրել է ինչպես օրենսդրությամբ նախատեսված կարգավորումները, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության սոցիալական

¹ ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, գիտական ղեկավար՝ ի.գ.դ., պրոֆ. Գ. Բ. Դանիելյան:

² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2015 թվականի հուլիսի 17-ի թիվ ՎԴ2/0584/05/13 վարչական գործով կայացրած որոշումը:

իրավունքներն ամրագրող դրույթները: Մասնավորապես, *Հայաստանի Հանրապետության* վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ նշվում է. «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 1-ին հոդվածը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը սոցիալական պետություն է: Սոցիալական պետության կարևորագույն բնութագրիչներից մեկը մարդկանց սոցիալական պաշտպանվածության արդյունավետ երաշխիքների ապահովումն է: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 37-րդ հոդվածը երաշխավորում է յուրաքանչյուր անձի սոցիալական ապահովության իրավունքը, որը ենթադրում է նաև կենսաթոշակ ստանալու իրավունքը՝ օրենքով սահմանված ձևերով ու ծավալով»: Այս և նմանաբնույթ բազմաթիվ դեպքերում ակնհայտ է, որ դատական ատյաններն անխուսափելիորեն համադրում են սահմանադրական և օրենսդրական, իսկ երբեմն էլ՝ ենթաօրենսդրական նորմերը: Ընդ որում, խիստ հազվադեպ է քննարկվում այդ նորմատիվ ակտերի սահմանադրականության հարցը, նման պարագայում կարելի է փաստել, որ դատական պրակտիկայում ձևավորված իրավական մշակույթի պայմաններում առավելապես նախապատվությունը տրվում է հիշյալ նորմատիվ ակտերի սահմանադրականության կանխավարկածին՝ դրանից բխող բացասական հետևանքներով հանդերձ:

2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին հանրաքվեով ընդունված *սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում նորովի մոտեցում դրսևորվեց* Հայաստանի Հանրապետության *Սահմանադրությամբ նախատեսված սոցիալական իրավունքների ամրագրման, երաշխավորման և իրացման նկատմամբ: Սահմանադրության սոցիալական ապահովության իրավունքը նախատեսող 37-րդ հոդվածի դրույթները տեղ գտան նոր խմբագրությամբ Սահմանադրության 3-րդ գլխում՝ որպես տնտեսական, սոցիալական և մշակութային ոլորտներում պետության քաղաքականության հիմնական նպատակների բաղկացուցիչ: Սա արմատական փոփոխություն է, քանզի 3-րդ սերնդին պատկանող սոցիալական իրավունքների մի հատվածը այլևս չունի սահմանադրական իրավունքի կարգավիճակ, իսկ դրանց իրացումը կախվածության մեջ է դրվում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասության և հնարավորությունների շրջանակից (Սահմանադրության 87-րդ հոդվածի 1-ին մաս):*

Մինչ սահմանադրական փոփոխությունները Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանը հղում էր կատարում 2005 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ ամրագրված սոցիալական ապահովության իրավունքին, իսկ նույն Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ սահմանադրական նորմերը գործում էին անմիջականորեն: Մինչդեռ, սահմանադրական բարեփոխումների համատեքստում սոցիալական ապահովության իրավունքը չի դիտարկվում հիմնական իրավունք, հետևապես, չունի նաև հիմնական իրավունքի իրացման ու պաշտպանության այն առանձնահատկությունը, որն ամրագրված է 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասում՝ հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք: Այսպիսով, սոցիալական ապահովության իրավունքը, հանդես գալով մայրության, բազմազավակության, հիվանդության, հաշմանդամության, աշխատավայրում դժբախտ պատահարների, խնամքի կարիք ունենալու, կերակրողին կորցնելու, ծերության, գործազրկության, աշխատանքը կորցնելու և այլ դեպքերում անձանց որոշակի սոցիալական երաշխիքներ նախատեսող իրավունքի տեսքով, պետության կողմից ճանաչվում է որպես օրենսդրական երաշխիք և նպատակ, ինչը կարող է կիրառվել բացառապես օրենքով նախատեսված շրջանակներում: «Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում» գիտագործնական հետազոտությունում նման փոփոխությունը հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ սոցիալական իրավունքների չտարբերակված ամրագրումը հիմնական իրավունքների ցանկում հարցականի տակ էր դնում սահմանադրի այն սկզբունքային որոշումը, ըստ որի՝ հիմնական իրավունքներն անմիջականորեն գործող իրավունք են: Սոցիալական իրավունքները պետությունը պետք է իրագործի «հնարավորության շրջանակներում»¹: Այսպիսի մոտեցումը, երբ բացակայում են «հնարավորության շրջանակների» չա-

¹ Տե՛ս Դանիելյան Գ. Բ., Այվազյան Վ. Ա., Մանասյան Ա. Ա., «Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում (գիտագործնական հետազոտություն)», Եր.: Հայրապետ հրատ., 2015 թ., էջ 140:

փանիշները, նսեմացնում է սոցիալական իրավունքների նշանակությունը, ի վերջո այնպիսի սոցիալական իրավունքների, ինչպիսիք են արժանապատիվ գոյության, սոցիալական ապահովության, առողջության պահպանման բացակայությունը իմաստագուրկ է դարձնում Սահմանադրությամբ հռչակված մարդու բարձրագույն արժեք լինելը, նրա անօտարելի արժանապատվության պաշտպանությունը:

Վենետիկի հանձնաժողովը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 1-7-րդ և 10-րդ գլուխների փոփոխությունների վերաբերյալ ներկայացված կարծիքում՝ արձանագրել է, որ Սահմանադրության նախագիծը նոր կառուցվածք է առաջադրում՝ տարբերակելով անմիջականորեն կիրառվող հիմնական իրավունքները և սոցիալական իրավունքները: Այս վերջիններս՝ մի դեպքում հանդես են գալիս որպես պետության նպատակներ, մյուս կողմից՝ իրավունքներ, որոնք պետք է ամրագրվեն օրենքով:

Հիշյալ նոր մոտեցման համատեքստում սոցիալական իրավունքներ սահմանող սահմանադրական նորմերի կիրառման հարցը յուրովի ընկալում է պահանջում: Այսպես, օրինակ, դատարանների և իրավակիրառ մարմինների կողմից սոցիալական ապահովության իրավունքի իրացումը պայմանավորված է բացառապես օրենսդրական ամրագրմամբ: Միևայել Չաքսը իր՝ «Գերմանիայում հիմնական իրավունքների ընդհանուր ուսմունքի հիմունքները: Սուբյեկտիվ հանրային իրավունքները վարչական իրավունքում» աշխատությունում հետևյալ դիրքորոշումն է արտահայտում. «Որպես անմիջականորեն գործող իրավական նորմեր՝ հիմնական իրավունքները նաև դատական իշխանության համար նշանակություն ունեն միայն այն դեպքում, երբ օրենքի կարգավորումներն ամբողջական չեն: Սակայն, դատարանների վրա հատկապես դրված է այն խնդիրը, որ նրանք իրավունքի կիրառման ժամանակ հաշվի առնեն հիմնական իրավունքների հորիզոնական ներգործությունը ինչպես նյութական, այն-

¹ Տե՛ս Վենետիկի հանձնաժողովի 2015 թվականի սեպտեմբերի 10-ի «ՀՀ Սահմանադրության 1-7-րդ և 10-րդ գլուխների փոփոխությունների վերաբերյալ» թիվ 757/2014 կարծիքի 2-րդ բաժնի 15-րդ կետ:

պես էլ դատավարական իրավունքի վրա»¹: Մինչդեռ, նույնը չենք կարող դիտարկել սոցիալական ապահովության իրավունքի համար, քանի որ օրենսդրական կարգավորման բացի դեպքում դատարանը չի կարող հենակետ ընդունել սահմանադրական նորմը:

«Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությունը (համառոտ պարզաբանումներ)» ձեռնարկում² անդրադարձ է կատարվել հիմնական իրավունքի անմիջական գործողությանը, որը մարդուն ուղղակիորեն իրավունք է վերապահում հանրային իշխանությունից պահանջելու որոշակի վարքագիծ, նախ և առաջ՝ ձեռնպահ մնալ այդ իրավունքներին միջամտելուց, ինչպես նաև, որպես պետությանն ուղղված հավելյալ պահանջ, կատարել պոզիտիվ գործողություններ իր իրավունքն իրականացնելու համար: «Դասական» հիմնական իրավունքները պետության հետ մարդու և քաղաքացու հարաբերություններում անմիջականորեն գործող իրավունքներ են, այլ կերպ ասած՝ դրանք կենսագործելի իրավունքներ են հանրային իշխանության նկատմամբ, այսինքն՝ դրանք առաջացնում են հանրային սուբյեկտիվ իրավունքներ: «Դասական» հիմնական իրավունքների սահմանադրական ամրագրման արդյունքում այդ իրավունքները ստանում են ուղղակի գործողություն, իսկ խախտվելու դեպքում դառնում են անմիջականորեն դատական պաշտպանության ենթակա, այդ թվում նաև՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից:

Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից ներկայացված 2014 թվականի սեպտեմբերի 22-ի թիվ CDL-LA(2014)010 փաստաթղթում³ ամրագրվում է, որ սոցիալական իրավունքների նկատմամբ եվրոպական երկրների սահմանադրությունները տարբեր մոտեցումներ են

¹ Տե՛ս **Միխայել Զաքս**, «Գերմանիայում հիմնական իրավունքների ընդհանուր ուսմունքի հիմունքները: Սուբյեկտիվ հանրային իրավունքները վարչական իրավունքում», Եր.: «Տիգրան Մեծ» ՓԲԸ, 2012 թ., էջ 39:

² Տե՛ս **Վարդան Պողոսյան, Նորա Սարգսյան**, «Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությունը (համառոտ պարզաբանումներ)», Եր.: «Տիգրան Մեծ» ՓԲԸ, 2016 թ., էջ 39-40:

³ Տե՛ս Վենետիկի հանձնաժողովի 2014 թվականի սեպտեմբերի 22-ի «Տնտեսական և սոցիալական իրավունքների պաշտպանությունը տնտեսական ճգնաժամի ժամանակ: Դատավորների դերակատարումը», թիվ CDL-LA(2014)010 փաստաթուղթ, էջ 4:

դրսևորում՝ ամրագրելով որպես քաղաքական նպատակներ կամ անհատական իրավունքներ: Առաջին մոտեցման դեպքում սոցիալական իրավունքները տարբերվում են քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներից, և որպես նպատակներ դրանց պետք է հետամուտ լինել աստիճանաբար: Ինչպես տեսնում ենք Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությունը գնացել է այս ճանապարհով: Սահմանադրությունը այս մասով միջազգային կոնվենցիաներին բնորոշ մեխանիզմն է կիրառել, որոնց բնութագրական է նախատեսելու իրավունքներ և ամրագրել կոնվենցիային միացող անդամների պարտականությունը բոլոր հարկ եղած եղանակներով, ներառյալ օրենսդրական միջոցների ընդունմամբ ապահովել այդ իրավունքների իրացումը: Սակայն, եթե միջազգային կոնվենցիաների դեպքում մենք ունենք միջազգային կառույցներ և անդամ պետություններ, որոնք կարող են պահանջել կատարելու ստանձնած պարտավորությունը, ապա այս դեպքում սոցիալական իրավունքների նորովի ամրագրման դեպքում դրանց մի հատվածի իրացման ապահովումը, թերևս, հարցականի տակ է դրված:

Սահմանադրական նորմերի կիրառման այսպիսի տարբերակված մոտեցմամբ է պայմանավորված, որ ինչպես Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով, այնպես էլ «Սահմանադրական դատարանի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի 69-րդ հոդվածով անձինք կոնկրետ գործով կարող են դիմել Սահմանադրական դատարան միայն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իրենց հիմնական իրավունքների և ազատությունների խախտման դեպքում: Սոցիալական իրավունքների խախտումը այս դեպքում դատական պաշտպանության իրավունքով նրանց չի օժտում: Նույնը վերաբերում է նաև Մարդու իրավունքների պաշտպանին: Վերջինս Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունք ունի Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետում թվարկված նորմատիվ իրավական ակտերի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 2-րդ գլխի դրույթներին՝ հիմնական իրավունքներին ու ազատություններին համապատասխանության հարցերով:

Արդյունքում հետևյալ պատկերն ենք ունենում՝ հիմնական ի-

րավունքները փոխկապակցվում են դրանց իրացման համատեքստում Հայաստանի Հանրապետության Մահմանադրությամբ ամրագրված հանրային իշխանության պարտականության, իսկ սոցիալական իրավունքները՝ հանրային իշխանության նպատակների հետ: Ընդ որում, պետք է փաստել, որ սոցիալական իրավունքների կենսագործման համար չափելի գործոնների խնդիրը մնում է անորոշ: Այսինքն, ամրագրվելով որպես հանրային իշխանության նպատակներ, բացակայում են այն կանխատեսելի չափանիշները, որոնցով պարզ կդառնար այն, թե որքանով է հանրային իշխանության գործունեությունը ուղղված այդ նպատակների իրացմանը, և, ընդհանրապես նշված առաքելությունը հանրային իշխանության մարմիններն իրականացնում են իրավաչափ հարթությամբ, թե՛ ոչ: Եթե սոցիալական իրավունքը սահմանափակվում է միայն զուտ օրենսդրական ամրագրմամբ, ապա, կարծում ենք, առնվազն անհրաժեշտ է նաև այդ իրավունքների ամրագրման, իրացման ու պաշտպանության չափորոշիչների սպառիչ համակարգ:

Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Մահմանադրության 87-րդ հոդվածով տնտեսական, սոցիալական և մշակութային ոլորտներում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համար նախատեսված պարտականությունը վերագրվում է պետության քաղաքականության հիմնական նպատակներին և ոչ սոցիալական իրավունքներին: Մինչդեռ, նույն 3-րդ գլխում ամրագրված սոցիալական իրավունքների արդյունավետ իրացման կանոնակարգումներ Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Մահմանադրությունը չի նախատեսում, քանի որ այն դիտարկում է որպես նպատակ և ոչ պարտականություն: Փաստենք, որ սոցիալական իրավունքները պահանջում են հանրային իշխանության պոզիտիվ գործողություններ այդ իրավունքների իրականացման համար, իսկ դրանց իրագործումը «հնարավորության շրջանակներում» նախատեսելը հոչակագրային բնույթ ունի և կարող է սուսկ «բարի կամքի» դրսևորում լինել: Եթե ընդունենք, որ սոցիալական իրավունքների իրացումը պայմանավորվում է 2015 թվականի խմբագրությամբ Մահմանադրության 87-րդ հոդվածի իրականացմամբ, ապա կտեսնենք, որ սոցիալական իրավունքների իրագործման միակ երաշխիք ամրագրվում է Ազգային ժողովին որոշակի պարբերականությամբ Կառավարութ-

յան զեկույցի ներկայացմամբ: Սա իհարկե բավականին ողջունելի է, սակայն չանտեսենք, որ սոցիալական իրավունքների կենսագործումը ոչ միայն գործադիր իշխանության, այլ նաև օրենսդրի խնդիրը պետք է լինի և դրա իրացումը համապարփակ ձևով պետք է դրսևորվի հանրային իշխանության կողմից՝ իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի արդյունավետ իրականացմամբ:

Մենք կարծում ենք, որ չպետք է ստեղծվի այնպիսի իրավիճակ, երբ կրացակալի որևէ վերահսկելի կառուցակարգ՝ հանրային իշխանության առջև դրված սահմանադրական նպատակների իրացման գործառույթը գնահատելու տեսանկյունից: Մահմանադրական դատարանի՝ սահմանադրականության հարցի որոշման իրավասության նկատմամբ ևս պետք է նորովի մոտեցում դրսևորել՝ պայմանավորված սահմանադրական նորմերի միջնորդավորված կիրառման հետ: Թերևս, հարցը տեսական մակարդակում լուծելով, կարող ենք փաստել, որ միակ մարմինը, որը «գործառույթ-ինստիտուտ-լիազորություն» շղթայի ներդաշնակության ապահովման համատեքստում կարող է ունենալ վերահսկելի գործառույթ իրականացնելու իրավասություն սոցիալական իրավունքներն ամրագրող սահմանադրական նորմերի միջնորդավորված կիրառման ապահովման նկատմամբ, կարող է լինել Մահմանադրական դատարանը, քանի որ վերջինիս հիմնական գործառույթը Հայաստանի Հանրապետության Մահմանադրության գերակայության ապահովումն է: Բնչպես նշվում է «Մահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում» գիտագործնական հետազոտությունում՝՝ սահմանադրական դատարանի որոշումները միասնական սահմանադրական դոկտրինի ձևավորման ու Մահմանադրության զարգացման կարևորագույն միջոց են:

Մահմանադրական դատարանը իր կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումներում հնարավորություն պետք է ունենա պարզաբանելու սոցիալական իրավունքների օրենսդրական ամ-

¹ Տե՛ս **Դանիելյան Գ. Բ., Այվազյան Վ. Ա., Մանասյան Ա. Ա.**, «Մահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում (գիտագործնական հետազոտություն)», Եր.: Հայրապետ հրատ., 2015 թ., էջ 173:

րագրումը, թեև այդ պահանջը միջնորդավորված բնույթ է կրում, արդյոք համահունչ է սոցիալական իրավունքն ամրագրող սահմանադրական պահանջին: Մակայն, Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Մահմանադրությամբ Մահմանադրական դատարանին վերապահված լիազորությունների շրջանակում արդեն հնարավոր չէ փաստել, որ գործնականում հնարավոր է սոցիալական իրավունքների սահմանադրականության հարցը քննարկել: Մահմանադրական դատարանը, բնականաբար, սեփական նախաձեռնությամբ չի կարող որոշել սոցիալական իրավունքն ամրագրող օրենքի սահմանադրականության հարցը, իսկ սոցիալական իրավունքի կրողներն էլ այնքանով, որքանով սոցիալական նորմերն անմիջականորեն գործող դրույթներ չեն և ամրագրված չեն հիմնական իրավունքների մեջ, Մահմանադրական դատարանն ղիմելու իրավունքով օժտված չեն: Միաժամանակ, հարկ է փաստել, որ Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Մահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ Մահմանադրական դատարանին վերապահված է միայն նորմատիվ իրավական ակտի դրույթների սահմանադրականությունը վիճարկելու իրավունք, բայց ոչ հանրային իշխանության մարմնի գործողությունը կամ անգործությունը: Մինչդեռ, սոցիալական իրավունքների խախտումը առաջին հերթին անգործության արդյունք կարող է լինել: Սոցիալական իրավունքների իրացման արդյունավետ լծակ կարող էր լինել հանրային իշխանության մարմինների գործողությունների և անգործության վիճարկման հնարավորությունը Մահմանադրական դատարանում (Էստոնիա)¹ կամ Մահմանադրական դատարանին իրավասություն վերապահել՝ առանձին դեպքերում անկախ իրավական ակտի սահմանադրականության վեճի առկայության, մեկնաբանել սահմանադրական նորմերը (Հունգարիա)²:

Վենետիկի հանձնաժողովը իր 2014 թվականի հունիսի 2-ի թիվ CDL-LA(2014)002syn փաստաթղթում³ ամրագրում է, որ բացակայում

¹ St 'u Constitution of the Republic of Estonia §15 (28.06.1992 with amendments):

² St 'u Act on the Constitutional Court of Hungary article 16 (22.05.2017):

³ St 'u Վենետիկի հանձնաժողովի 2014 թվականի հունիսի 2-ի «Տնտեսական և սոցիալական իրավունքների պաշտպանությունը տնտեսական ճգնաժամի ժամանակ: Դատավորների դերակատարումը:» թիվ CDL-LA(2014)002syn փաստաթուղթ, էջ 3:

է տնտեսական և սոցիալական իրավունքների պաշտպանության նկատմամբ մեկ միասնական մոդելը, իսկ դրանց սահմանումը բավականին անկատար է: Այնուամենայնիվ այս իրավունքների դատական պաշտպանությունը կարևոր է դրանց արդյունավետ պաշտպանությունն ապահովելու համար: Ինչպես ընդհանուր իրավասության, այնպես էլ Սահմանադրական դատարանի դատավորները բախվում են երկու խնդրի՝ հարգել սահմանադրական և օրենսդրական հիմքերը՝ միաժամանակ ապահովելով կիրառելի և արդյունավետ իրավունքներ: Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային կառույցները դատական համակարգի համար կարևոր գործիքներ են, որոնց միջոցով դատավորները կարող են իրականացնել ընդունելի հսկողություն՝ նպաստելով տնտեսական և սոցիալական իրավունքների իրացմանը: Հատկապես տնտեսական ճգնաժամի դեպքում նրանք ունեն կարևոր պարտականություն հավասարակշռություն ապահովելու տնտեսական ճգնաժամի հաղթահարման և տնտեսական ու սոցիալական իրավունքների պահպանության միջև:

Այսպիսով, սահմանադրական բարեփոխումների շրջանակում հիմնական և սոցիալական իրավունքների կիրառման վերաբերյալ ուսումնասիրությունը հանգեցնում է հետևյալ եզրահանգման՝

1. Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ ամրագրված սոցիալական իրավունքներն ամրագրող նորմերն անձանց համար սուբյեկտիվ իրավունք կարող են առաջացնել այնքանով, որքանով ամրագրված են օրենքում, դրանք անմիջական կիրառությամբ օժտված չեն:

Այս տեսանկյունից՝ Սահմանադրության 87-րդ հոդվածով ամրագրված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասության և հնարավորությունների շրջանակի հարցը ևս օրենսդրական կարգավորման խնդիր է, ինչից բխում է, որ հարկ է համարժեք ընկալել այն հարցադրումը, թե ինչ չափանիշներով դրանք հնարավոր կլինի դարձնել քննարկման առարկա՝ սահմանադրականության տեսանկյունից: Մենք արդեն նկատեցինք, որ իրավունքների բովանդակության տեսանկյունից այդ օրենքները վերանայման ենթակա չեն սահմանադրականության չափանիշներով, սակայն, կարծում ենք, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասության և հնարավորության սահմանների տեսանկյունից դրանք կարող են դառնալ քննարկման առարկա, պարզապես դրանց վիճարկման նախաձեռնությամբ չեն կարող հանդես

գալ քաղաքացիները, ինչին կանդրադառնանք ստորև:

2. Ինչպե՞ս կարող է գնահատվել պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասության և հնարավորության շրջանակների իրավաչափությունը: Նախ, անդրադառնանք իրավասության խնդրին: Կարծում ենք, հանրային իշխանության յուրաքանչյուր մարմնի իրավասության իրավական հիմքերը կանխորոշված են Սահմանադրությամբ, ընդ որում, ոչ միայն կոնկրետ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կարգավիճակին վերաբերող նորմերով, այլև քաղաքացի և պետություն փոխհարաբերության ողջ համակարգը և դրա կենսագործման սկզբունքները ամրագրող դրույթներով: Այսպես, պետական մարմինները պետք է օժտված լինեն այնպիսի իրավասությամբ, որը նրանց հնարավորություն կտա համարժեք կենսագործելու Սահմանադրությամբ ամրագրված բոլոր վերոհիշյալ դրույթները:

Ինչ վերաբերում է հնարավորություններին, ապա սա ևս չափելի հասկացություն է, պարզապես հարկ է հստակեցնել դրա կանխորոշման իրավական հիմքերը: Հարկ է սահմանել պետական բյուջեի համատեքստում սոցիալական քաղաքականությանն ուղղված ծախսերի համամասնությունը որոշելու հստակ չափանիշներ: Պետական բյուջեի ձևավորումը ևս ինքնաբերաբար իրականացվող գործընթաց չէ, այն կանխորոշված է առնվազն հարկային, տնտեսական ու ֆինանսական քաղաքականությամբ, ուստի այս դեպքում ևս անհրաժեշտ են չափանիշներ, որոնք հնարավորություն կտան նախապես որոշելու, թե նշված քաղաքականությունը որքանով է իրավաչափ և այլն:

3. Թեև սոցիալական իրավունքներն անձանց համար անմիջապես Սահմանադրական դատարանում պաշտպանության իրավունք չեն առաջացնում, այնուամենայնիվ դրանք չեն կարող անվերապահորեն սահմանադրական արդարադատության պաշտպանությունից դուրս մնալ: Սահմանադրական դատարանի որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները պետք է չափորոշիչ լինեն սոցիալական իրավունքների՝ որպես սոցիալական ոլորտում պետության նպատակների և օրենսդրական երաշխիքների արդյունավետ իրականացման համար:

Այս տեսանկյունից կարող է հարց ծագել, թե ինչ կարգով կարող է Սահմանադրական դատարանը իրավական դիրքորոշումներ հայտնել, եթե այդ իրավունքների առնչությամբ քաղաքացիների դի-

մումներ չեն քննարկվելու: Այս առնչությամբ հարկ ենք համարում նկատել, որ լրջորեն պետք է կատարելագործել Հանրապետության նախագահի կողմից նախնական սահմանադրական վերահսկողություն նախաձեռնելու իրավասության իրացման մշակույթը: Մասնավորապես, քաղաքացիական հասարակության զարգացման ցուցիչներից մեկն էլ կլինի հենց այս ոլորտում ակնկալելի ներգրավվածություն ապահովելը՝ չբավարարվելով Հանրապետության նախագահի հայեցողությամբ:

Հաջորդ գործիքը կարող է լինել օրենքներ ընդունելուն կամ դրանցում փոփոխություններ ու լրացումներ կատարելուն ուղղված հանրաքվեն: Ընդ որում, նկատենք, որ քաղաքացիների կողմից այդպիսի հանրաքվեներ նախաձեռնելու իրավական հնարավորություններն էապես ընդլայնվել են:

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРАВ В КОНТЕКСТЕ КОНСТИТУЦИОННЫХ РЕФОРМ

Сосэ Барсегян

Аспирант кафедры конституционного права ЕГУ

В статье анализируются новые конституционные подходы к социальным правам и их реализации. По причине того, что отсутствуют предсказуемые стандарты для реализации социальных прав, необходимо четко регулировать обязательства государственных органов и диапазон их возможностей для реализации этих прав. Кроме того, социальные права должны быть объектом конституционного правосудия, используя такие инструменты, как предварительный конституционный надзор и другие правовые механизмы.

FEATURES OF IMPLEMENTATION OF SOCIAL RIGHTS IN THE CONTEXT OF CONSTITUTIONAL REFORMS

Sose Barseghyan

PHD Student at the Chair of Constitutional Law, YSU

The article reveals new constitutional approaches of social rights and necessary mechanism for their implementation. There is a lack of predictable standards for the implementation of social rights, therefore the frames of public authorities's obligations and **available resources should be clearly regulated**. Furthermore, social rights should be objects of

constitutional justice with using preliminary constitutional supervision and other legal mechanisms.

Բանալի բառեր - սոցիալական իրավունքների իրացում, *սոցիալական իրավունքների օրենսդրական ամրագրում*, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասություն և հնարավորություն, սոցիալական իրավունքների դատական պաշտպանություն

Ключевые слова: реализация социальных прав, законодательная фиксация социальных прав, компетенция и возможность органов государственного и местного самоуправления, судебная защита социальных прав

Key words: implementation of social rights, legislative fixation of social rights, competence and the possibility of state and local government bodies, judicial protection of social rights